

УДК 356.13-026.78(476)

В. А. Астрога

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

ЗАРАДЖЭННЕ І РАЗВІЦЦЁ МЫТНЫХ АДНОСІН У СТАРАЖЫТНАБЕЛАРУСКІХ КНЯСТВАХ (IX – ПЕРШАЯ ПАЛОВА XIII СТ.)

У артыкуле разглядаецца генезіс мытных адносін у старажытнабеларускіх княствах у IX – першай палове XIII ст. Пазначаны такія фактары узнікнення мытнай справы, як ажыццяўленне ў Старажытнай Беларусі знешнегандлёвых кантактаў і гандлёвыя шляхі, нараджэнне знешнегандлёвага права. Аналізуецца этымалогія тэрміна «мыта», характарызуюцца розныя віды існаваўшага на той час мыта. Вывучаецца прынцыповая арганізацыя сыскавання мыта на прыкладзе Полацкага княства. Робіцца выснова, што да XIII ст. у старажытнабеларускіх княствах пад уплывам шэрагу знешніх і ўнутраных фактараў сфармавалася дастаткова развітая сістэма збору мыта.

Ключавыя словы: гандаль, купец, гандлёвы шлях, мыта, мытнік, мытная справа, гандлёвая справа.

V. A. Ostroga

Belarusian State University

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE CUSTOMS RITUALS IN THE ANCIENT BELARUSIAN PRINCIPALITIES (9 – FIRST HALF 13 CENTURY)

The article deals with the genesis of customs rituals in the old belarus principalities in the 9 – first half of the 13 century. Marked this factor in the emergence of customs as the exercise in Ancient Belarus foreign-trading contacts and trade routes, the emergence of foreign trade law. Analysis of the etymology of the term “myta – customs duty”, are characterized by different kelty existed at that time myta. The principal organization of myta collection is studied on the example of Polotsk Principality. It is concluded that by the 13 century in the ancient belarusian principalities under the influence of a number of external and internal factors formed a fairly developed system of myta collection.

Key words: trade, merchant, trade route, myta- customs duty, customs officer, customs, trade law.

Уводзіны. Праблемы генезісу мытнай справы на тэрыторыі Беларусі да сённяшняга часу даследаваны не дастаткова. Адным з найбольш актыўных даследчыкаў у гэтай сферы з’яўляўся гродзенскі краязнаўца Сяпін В. Ю. Але з’яўляўся гэта даследаванні па эканамічнай гісторыі, гісторыі гандлю, які натуральна скрываўся з мытным рэгуляваннем. Сярод навукоўцаў у першую чаргу адзначым Штыхава Г. Ф., Галубовіча В. І.

Асноўная частка. Дакладных сведчанняў пра час узнікнення мытнага абкладання і асаблівую арганізацыю збору мыта (гандлёвых плацяжоў) на тэрыторыі нашай краіны няма. Першыя звесткі пра рознага роду падаткі і зборы з’явіліся ў раннім Сярэднявеччы. У VI–VIII стст. на тэрыторыі старажытнай Беларусі адбываўся працэс разлажэння першабытнаабшчыннага ладу. Аддзялялася ад сельскай гаспадаркі рамяство, узнікала першыя паселішчы-протагарады. У выніку назіраецца адносна хуткае развіццё ўнутранага і знешняга гандлю.

Як вядома, праз Беларусь амаль да VIII ст. н. э. не праходзілі якія-небудзь значныя на той час гандлёвыя шляхі, аднак знешнія гандлёва-гаспадарчыя кантакты ўсё ж былі. Яшчэ напрыканцы

I тысячагоддзя да н. э. з пашырэннем гегемоніі Рыма ў Міжземнамор’і найбольш важным стаў вываз рэдкага прыбалтыйскага бурштыну па Вісле – «Бурштынавы шлях», які меў адгалінаванне на Заходні Буг. Гэты гандлёвы шлях звязваў Прыбалтыку праз старажытнабеларускія тэрыторыі з рымскімі правінцыямі, з эгейскімі і прычарнаморскімі гарадамі, іншымі раёнамі Усходняга Міжземнамор’я і ўсходнімі краінамі. Трэба адзначыць, што, кантактуючы з жыхарамі Прычарнамор’я, дзе ўжо ў V–IV стст. да н. э. існавалі грэчаскія і рымскія мытныя звычаі, удзельнічаючы ў тавараабмене з суседзямі, нашы продкі даведваліся пра існуючыя правілы гандлю і мытныя адносіны, актыўна іх запазычваючы.

Найбольш верагодна, што паняцце і сістэма збірання мытных пошлін (мыта) былі занесены на нашы землі ўсходнімі купцамі і звязаны з гандлёвымі сувязямі з Візантыяй. Так, у 907 г. князь Алег, аблажыўшы яе сталіцу Царград, паслаў да візантыйскага кіраўніка паслоў. Умовам Алега была выплата яму даніны – на дзве тысячы караблёў па 12 грыўняў на ўключыну (на караблях было ў сярэднім па 40 весляроў) і выплата ўтрымання «гасцям», гандлярам, якія

прыбывалі ў Царград з Кіева, Чарнігава, Полацка і іншых славянскіх гарадоў. А калі ў горад будуць прыбываць з гэтых месцаў купцы, то з іх на працягу шасці месяцаў нельга браць гандлёвых пошлін і нават трэба забяспечваць іх неабходным на зваротны шлях. Тэкст дагавора сведчыў пра веданне ў гэты час славянамі мыта як збору за правоз тавараў праз заставы і выкарыстанні яго.

З другога боку, славянскія купцы павінны былі самі выконваць некаторыя фармальнасці. Так, калі полацкія ці іншыя купцы дабіраліся да Царграда, то перш за ўсё, як і гандлёвыя людзі з іншых краін, яны павінны былі даць мясцовым уладам граматы з княжацкімі або баярскімі пячаткамі, каб пад выглядам гандляроў у горад не маглі пракрасціся разбойнікі. Затым купцоў перапісвалі і па спісе прапускарлі ў горад, групамі не больш за 50 чалавек і без зброі, у суправаджэнні прадстаўнікоў улады. На набытыя ў горадзе тавары, якія аглядаліся «царавымі мужамі», ставілася спецыяльнае кляймо. На вываз некаторых тавараў, напрыклад знакамітых візантыйскіх тканін – павалок, накладваліся абмежаванні, каб не падрываць манаполію на іх гандаль.

Пасля вяртання полацкіх купцоў дадому захапляльныя і яркія апавяданні пра заморскія звычаі хутка распаўсюджваліся, і неўзабаве срэбралюбныя мясцовыя князі пачыналі ўводзіць у сваіх землях нешта падобнае. Таму найбольш верагодна, што паняцце і сістэма спагнання мыта былі занесены на нашыя землі ўсходнімі купцамі і народжаны ў значнай меры гандлёвымі сувязямі з Візантыяй [1, с. 62].

Аднак нельга перабольшваць распаўсюджанасць мытных парадкаў у той перыяд у нашых лясных краях. Верагодна, магчыма казаць пра з'яўленне першай старажытнабеларускай мытні (протамытні) толькі не раней як у канцы IX ст., час першага пісьмовага згадвання ў «Аповесці мінулых гадоў» пра існаванне княства ў Полацку ў 862 г., г. зн. пра пачатак узнікнення гарадоў у найбольш эканамічна актыўных рэгіёнах, звычайна па берагах рэк, якія служылі ў той час галоўнымі гандлёвымі шляхамі. Тады ўзнікае і збор даніны з гандлёвых людзей, з якіх да XI ст. сталі вылучацца купцы-прафесіяналы. Як лічыў расійскі дарэвалюцыйны тэарэтык мытнай справы Ладыжэнскі К., «мыта гэта яшчэ і збор за заступніцтва, які аказваецца купцам з боку ўладаў, свайго роду гарантыя выканання парадку ў гандлі» [2, с. 8]. Гэткім чынам, з'яўленне мытных збораў наўпрост звязана са з'яўленнем дзяржавы. Таму, верагодна, першыя мытні ўзнікаюць адначасова са з'яўленнем гарадскіх гандлёвых цэнтраў. Існуюць і іншыя меркаванні адносна часу і прычын узнікнення мытных адносін на нашых тэрыторыях у

старажытнасці, якія звязаны з роляй хрысціянства або ваенных паходаў.

На зараджэнне мытнай справы і з'яўленне мытных структур на старажытнабеларускіх землях аказаў велізарны ўплыў геаграфічны фактар, іх транзітнае размяшчэнне паміж найбуйнейшымі гандлёвымі рэгіёнамі старажытнага і сярэднявечнага свету – Заходняй Еўропай і Усходам. Несумненна, спрыяла і наяўнасць у Беларусі чатырох асноўных водных сістэм Усходняй Еўропы: Волжскай, Дняпроўскай, Заходнедзвінскай і Волхава-Ільменскай. Праз мноства буйных і малых суднаходных рэк яны былі звязаны з Каспійскім, Чорным і Балтыйскім морамі. Значна спрыяла пераходу з адной воднай магістралі ў другую яшчэ адна наша геаграфічная асаблівасць – раўнінная мясцовасць.

З IX па XIII стст. праз старажытнабеларускае княства пралягаў знакаміты «Вялікі гандлёвы шлях з варагаў у грэкі» працягласцю 2700 км, які звязваў Балтыйскае і Чорнае моры. У IX–XI стст. кірунак Поўнач – Поўдзень быў адным з самых прыярытэтных маршрутаў у міжнародным гандлі і шырока выкарыстоўваўся ў транзітным гандлі заходнееўрапейскімі, візантыйскімі, скандынаўскімі і славянскімі купцамі.

Трэба адзначыць, што Полацкае княства, нароўні з Тураўскім, Смаленскім, было жыццёва зацікаўлена ў забеспячэнні кантролю і абароны гэтых таварапатокаў. Кантралюючы значны ўчастак гандлёвага шляху і беручы гандлёвыя пошліны, Полацк стаў самым багатым у старажытнай Беларусі горадам, і межы яго княства да канца XI ст. дасягалі нават Балтыкі. Менавіта гандаль прыносіў палачанам вялікія даходы.

Адной з вядомых парубежных крэпасцяў на гэтым гандлёвым шляху «з варагаў у грэкі» сталі Масковічы (Браслаўскі раён). Паселішча, апроч іншага, мела прыстань і склады з таварамі. У канцы XX ст. археолагі знайшлі там рунападобныя надпісы і малюнкi на касцях птушак і жывёл, якія адносяцца да XI–XII стст. Таксама была знойдзена рэдкая ва Усходняй Еўропе варажская фібула, што яшчэ раз пацвярджае гандлёвыя кантакты старажытнай Беларусі і Скандынавіі.

Тут нельга не згадаць і ўнікальнае адкрыццё беларускімі археолагамі буйнога гандлёва-рамеснага паселішча мяжы VIII/IX–X стст. на Полацкай зямлі – кардон, які таксама знаходзіўся на шляху «з варагаў у грэкі» ад «верху Дняпра да Ловаці». У кардоне было знойдзена мноства прадметаў скандынаўскага і арабскага паходжання.

З XII ст., пасля захопу мангола-татарами Усходняй Русі і падзення Царграда, шлях «з варагаў у грэкі» імкліва губляе сваё ранейшае

значэнне, адначасова аслабла і само Полацкае княства, якое гандлявала ў больш позні перыяд ужо толькі пры пасрэдніцтве Рыгі.

Згаданы гандлёвы шлях быў не адзіным купецкім маршрутам. Да X ст. міжнароднае значэнне набыў Прыпяцка-Заходне-Бугскі водны шлях, праз які ішоў гандаль з Польшчай і Цэнтральнай Еўропай. Досыць вялікае значэнне меў таксама Нёманскі водны шлях, важны для гандлю з Прусіяй. З XIII ст. значную ролю набыў Заходнедзвінскі шлях.

Як ужо адзначалася, працэс збору мыта з купцоў за права гандлю здаўна быў вядомы нашым продкам. Як сцвярджаюць гісторыкі, з IX ст. у сучаснай беларускай мове захаваліся старажытныя словы: «мыта», «мытная», «мытніца», «мытнік». З гэтым паняццем звязаны, да прыкладу, і назвы прытоку р. Прыпяці – Мытва, вёсак у Лідскім і Полацкім раёнах – Мыта і інш. У беларускую і іншыя славянскія мовы слова «мыта» (*mota*) прынесена прыкладна ў V ст. усходнямецкімі плямёнамі готаў, якія засялялі некаторы час тэрыторыю ад правабярэжжа Заходняга Буга да р. Гарынь.

Спецыялісты лічаць, што першапачаткова мытам называлася месца, дзе спыняліся вазы і лодкі купцоў. З цягам часу мытам сталі называць любы гандлёвы плацеж, які пазней трансфармаваўся ў выключна памежны з экспартнага або імпортнага тавару. У старажытнасці ў нашых продкаў існаваў і свой сінонім «мыта» – «накла», пазней адсунутае і забытае. На той час «мыта» было зборным паняццем, у якое ўваходзілі гандлёвыя і падарожныя плацяжы.

У рускай жа мове слова «мыта», як і многія іншыя славянскія, з сярэдзіны XIII ст., ва ўмовах усталявання татара-мангольскага іга, было выцеснена цюркскім «тамга» (знак, таўро). Выдача ханскіх цэлікаў з тамгой, якія пацвярджалі прывілеі феодалаў і духавенства, суправаджалася зборам пад назвай «тамга» Неўзабаве тамгой сталі называцца і плацяжы (мыты), якія збіраліся на кірмашах, а сам працэс яе збірання сталі называць – тамжыць, а месца, дзе яе спаганялі, – тамажніай. Адпаведна зборшчык пошлін, былы мытнік, стаў тамажнікам.

У нашых заходніх суседзяў, у Польскай дзяржаве, таксама прыблізна ў гэты час замест ранейшага тэрміна «мыта» з'явілася славянскае запазычанне з нямецкай мовы – «цло». Такім чынам, спрадвечнае слова «мыта» з гэтага часу засталася на беларускіх і некаторых іншых славянскіх землях (Украіна, Балгарыя), маецца яно і ў літоўскай і латышскай мовах.

Звычайна месцам збору мыта была кірмашовая плошча – «торг», які размяшчаўся недалёка ад гарадской брамы, і да яго з усіх бакоў цягнуліся вуліцы. Іншым распаўсюджаным

месцам збору розных падаткаў быў і «пагост» – царкоўная плошча. Мытніцы часта размяшчаліся і ў буйных паселішчах, праехаць міма якіх купецкім караванам з 10–40 вазоў было практычна немагчыма. Мытнікаў можна было сустраць каля мастоў, грэблі, на скрыжаваннях дарог, прыстанях.

У перыяд феадальнай раздробненасці кожны ўдзельны князь у межах сваіх уладанняў вынаходзіў і развіваў уласную сістэму, па сутнасці кажучы, унутраных мыт, падпарадкаваную выключна мэтам свайго асабістага ўзбагачэння. Таму віды і памеры мыта былі самымі рознымі. Так, па звестках Статута смаленскага князя Расціслава Мсціславіча 1136 г., у Копысе, які размяшчаўся супраць 60-кіламетровай сухапутнай дарогі на Друцк – Полацк, за перавоз (пераезд праз раку людзей і грузаў) бралі 4 грыўні, за праезд у горад збіралі «гандлёвае мыта» – 4 грыўні, а ў Прапойску на Сожы (Слаўгара-дзе), пры ўездзе ў Смаленскае княства – 10 грыўняў. Князь браў і «гасцёўную даніну», або «госць», – за правоз купецкіх тавараў [3, с. 6].

У гэты перыяд у асноўным існавалі два віды мыта – вадзяное (плацяжы з лодак, водных шляхоў) і сухое (плацяжы з вазоў, сухапутны). У «Прастраннай рускай праўдзе» была рэгламентавана цэлая сістэма гандлёвых і мытных «мыт»:

- 1) звычайнае – за права правесці тавар на тэрыторыю;
- 2) перавоз – плата за пераправу тавару праз раку;
- 3) маставое – за праезд праз мост;
- 4) камернае – плата за захоўванне тавару на царкоўных складах;
- 5) гасцінае – за права весці гандаль;
- 6) вагавое – за карыстанне «вагамі» [4, с. 12].

Існавалі і іншыя мыты: пасаджанае – у залежнасці ад велічыні воза ў сажнях, голоўшчына – асабісты падатак з кожнага чалавека на возе ці судне; замыт – з кошту тавару, а не з воза, пляма – за клеймаванне коней пры куплі-продажы; звальнае – за зняцце тавару з воза пры ўзважванні на мытніцы; уздымнае – за ўздыманне тавару на шалі; пабярэжнае – за прычальванне да берага; падужнае – за колькасць вазоў ў абозе; узольцавае – збор за абвязку тавару з пастаўленымі мытнымі пячаткамі.

Варта сказаць, што ўнутраныя мыты ў кожным княстве мелі мноства асаблівасцяў. Да прыкладу, вызваленне асобных груп насельніцтва ад выплаты мыта, прадастаўленне права спаганяць мыта на сваю карысць і інш. Аб кантрабандзе (прамыце) ва ўсходнеславянскіх княствах ведалі яшчэ ў X ст., але толькі з XIII ст. яна была прызнана афіцыйна і стала пераследвацца, што

зафіксавана ў пісьмовых крыніцах. Пра гэта сведчыць існаванне ў даўніх гістарычных крыніцах прамыта – падвойнага штрафу з кожнага воза пры спробе купца ўхіліцца ад выплаты мыта. Таксама асабіста з купца ў гэтым выпадку бралася як штраф і запаведзь.

Часта феадалы ў сваім памкненні сабраць больш мыта даходзілі да поўнага самадурства. Напрыклад, спецыяльна не сачылі за сваімі дарогамі, паколькі забаранялі купцам падымаць тавар, які ўпаў на іх зямлю. У выніку эгаістычны, карыслівы інтарэс феадала значна тармазіў гандаль, эканамічнае развіццё ўсяго краю, нават запавольваў развіццё і самой мытнай справы, ператвараючы сыскванне мыта часам у прымітыўны збор грошай і тавараў з купцоў.

Такім чынам, у сярэдзіне IX ст. на тэрыторыі Старажытнай Беларусі з'яўляюцца перадумовы для зараджэння мытнай справы. Пазней, у перыяд феадальнай раздробненасці, гэты працэс нават актывізаваўся. З XII ст. на межах Полацкага, Турава-Пінскага, Мінскага, Віцебскага, Гродзенскага, Слуцкага, Навагрудскага, Смаленскага і іншых княстваў і зямель, пры ўездзе-выезде і унутры іх, на важнейшых участках гандлёвых шляхоў сталі з'яўляцца шматлікія мытныя ўстановы – мытніцы для збору «мыта» ў скарб мясцовага князя. Паступова ў старажытнабеларускіх княствах узнікае наступная прынцыповая арганізацыя збору мыта.

Ад імя князя, пасля ўзгаднення з яго бліжэйшым асяроддзем, месцамі збору пошлін і іх старэйшымі зборшчыкамі (мытнікамі) кіраваў спецыяльны княжацкі ўпраўляючы, звычайна цівун, які меў памочнікаў, што непасрэдна ажыццяўлялі збор пошлін, – служыцеляў. На волаках, з рачных суднаў збіраў мыта валочскі цівун, які пры неабходнасці павінен быў даць купцам таксама і абарону ад разбойнікаў. Трэба адзначыць, што мытнікі лічыліся паважанымі людзьмі. Паводле найстаражытнейшага зводу законаў «Руская праўда», голас мытніка пры сведчаннях у судзе раўняўся галасам двух свабодных мужоў [5, с. 8].

Сярод старажытнабеларускіх мытных служэбнікаў існавалі і спецыялізацыі. Так, для ўзяцця «вагавага мыта» меўся спецыяльны «важчы». Да прыкладу, Смаленская грамата 1229 г. адзначае і спецыяльных зборшчыкаў падаткаў – «бірчых». Гэты тэрмін быў запазычаны ад варажскіх купцоў і першапачаткова азначаў бірку – драўляны брусок, на якім надрэзаны вёўся ўлік чаго-небудзь (коп у полі, ячменю ў гумне, тавару на возе і г. д.). Часам права збору мыта мелі і ўплывовыя царкоўныя іерархі.

XIII ст. увайшло ў беларускую гісторыю мытнай справы як перыяд зараджэння гандлёвага права. Заснаваны немцамі у 1201 г. у вусці Дзвіны, з дазволу полацкага князя, стратэгічны ў ваенным і гандлёвым значэнні горад Рыга хутка стаў ключавым звяном гандлю ўсходне-славянскіх дзяржаў з Заходняй Еўропай. Гэта прывяло да заключэння вялікай колькасці гандлёвых дамоваў Рыгі са славянскімі князямі: самым першым гандлёвым пагадненнем Рыгі з Полацкам была дамова 1210 г., у якой полацкі князь Уладзімір даваў шырокія правы купцам. Дамова смаленскага князя Мсціслава Давыдавіча разам з князямі полацкім і віцебскім з Рыгай і Гоцкім берагам 1229 г. – гэта адна з першых на беларускіх землях пісьмовых крыніц гандлёвага права, змацаваная пячаткамі гарадоў Вісбю, Любека, Данцыга, Мюнхена, Гронінгема, Дортмунда, Брэмена, Смаленска, Полацка і Віцебска. Яе палажэнні рэгламентавалі розныя аспекты гандлёвых сувязяў. У ёй падкрэслівалася, што гандлёвы шлях павінен быць «чысты», «без мяжы», адзначалася, што купцы-госці маглі карыстацца апекай уладаў і льготамі пры гандлі. «Кожнаму латынскому чалавекам з усіх вольных путаў з Гочкога берага да Смольнеска без мыта» [5, с. 18]. Гэтая дамова паслужыла асновай і для іншых пагадненняў.

Заклучэнне. Такім чынам, да XIII ст. у старажытнабеларускіх княствах пад уплывам шэрагу знешніх і ўнутраных фактараў сфармавалася досыць развітая сістэма збору мыта. Да гэтага часу таксама склалася практыка заключэння гандлёвых дагавораў, што рэгламентавалі існуючыя гандлёва-мытныя адносіны.

Літаратура

1. Кисловский Ю. Г. История таможенного дела и таможенной политики России. М.: РУСИНА-ПРЕСС, 2004. 592 с.
2. Саяпин В. Ю. Таможенная служба: в 2 кн. Гродно: Гродн. тип., 2005. Кн. 1: Мыто и мытники. 400 с.
3. Основы таможенной службы: учеб.-метод. пособие / И. И. Дубик [и др.]. Минск: Амалфея, 2013. 336 с.
4. Государственная таможенная служба Республики Беларусь. История и современность / под общ. ред. А. Ф. Шпилевского Минск: Белтаможизсервис, 2006. 248 с.
5. Вішнеўскі А. Ф., Юхо Я. А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах. Мінск: Акадэмія МУС Рэспублікі Беларусі, 2003. 320 с.

References

1. Kislovskiy Yu. G. *Istoriya tamozhennogo dela i tamozhennoy politiki Rossii* [History of customs and customs policy of Russia]. Moscow, RUSINA-PRESS Publ., 2004. 592 p.
2. Sayapin V. Yu. *Tamozhennaya sluzhba. Kn. 1. Myto i mytniki* [Customs Service. Book 1. Myto and mytniki]. Grodno, Grodnenskaya tipografiya Publ., 2005. 400 p.
3. Dubik I. I. [et al.]. *Osnovy tamozhennoy sluzhby* [Basics of customs service]. Minsk, Amalfeya Publ., 2013. 336 p.
4. *Gosudarstvennaya tamozhennaya sluzhba Respubliki Belarus'. Istoriya i sovremennost'* [State Customs Service of the Republic of Belarus. History and modernity]. Ed. by A. F. Shpilevskiy. Minsk, Beltamozhizservis Publ., 2006. 248 p.
5. Vishneuski A. F., Yukho Ya. A. *Gistoryya dzyarzhavy i prava Belarusi u dakumentakh i materyyalakh* [History of state and law in Belarus documents and materials]. Minsk, Akademiya MUS Respubliki Belarus' Publ., 2003. 320 p.

Інфармацыя пра аўтара

Астрога Віктар Аляксандравіч – доктар гістарычных навук, дацэнт, загадчык кафедры мытнай справы. Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт (220030, г. Мінск, пр-т Незалежнасці, 4, Рэспубліка Беларусь). E-mail: ostroga.v@mail.ru

Information about the author

Ostroga Victor Alexandrovich – DSc (History), Fssociate Professor, Head of the Department of Customs Affairs. Belarusian state university (4, Nezavisimosti Ave., 220030, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: ostroga.v@mail.ru

Пасмуніў 11.03.2019